

Tämän artikkelin lähtökohtana on näkemys alkoholismista kulttuurisena ilmiönä. Korostan tällä sitä, että runsasta juomista ei ole kaikissa kulttuureissa eikä kaikkina aikoina pidetty luonnottomana, patologisena ilmiönä, merkkinä ns. alkoholismista. Itse yksilöllinen kokemus siitä, että on *riippuvainen* jostakin aineesta, että on esimerkiksi pakonomainen tarve juoda, vaikka ei haluaisikaan juoda, on kulttuurisidonnainen, historiallinen ilmiö.

Tarkoitukseni on tästä lähtökohdasta eritellä niitä vaiheita, joiden kautta runsasta juomista on suomalaisessa yhteiskunnassa alettu tarkastella sairausmallin mukaisesti. Minkälaiset diskurssit ovat strukturoineet juomatapamme ja käsityksemme alkoholinkäytöstä sellaisiksi, että rankkaa juomista voidaan pitää oireena erityisestä sairaudesta ja että jotkut yksilöt juovat, vaikka eivät toisaalta haluaisi juoda?

Noin laajoihin kysymyksiin on mahdotonta antaa tyhjentäviä vastauksia. Se ei ole tarkoitukseni. En myöskään aio esittää mitään vuosilukua siitä, milloin alkoholiriippuvuutta ensimmäisen kerran esiintyi Suomessa. Huomaan vain, että riippuvuudessa on kyse aina myös kulttuurisista arvoista ja merkitysjärjestelmästä, ei vain jostain fysiologisesta tilasta. Jos esimerkiksi sauna todettaisiin jonain päivänä hyvin vahingolliseksi terveydelle (tai muuttuneiden käsitysten vuoksi moraalisesti tuomittavaksi), Suomeen syntyisi yhdessä yössä vähintään satoja tuhansia saunasta riippuvaisia ihmisiä. Tämän riippuvuuden aiheuttajana pidettäisiin paitsi psykologisia tekijöitä myös niitä fysiologisia muutoksia, joita saunominen saa ihmisruumiissa aikaan. Tultaisiin myös toteamaan, että fysiologisten erojen vuoksi jotkut yksilöt ovat tälle riippuvuudelle alttiimpia kuin toiset.

Keskityn tässä kahteen käännekohtaan suomalaisten käsityksissä juomisesta. Ensinnäkin tarkastelen viime vuosisadan loppupuolta ja

tämän vuosisadan alkua, raittiusliikkeen valan ja voiman vuosia. Toiseksi erittelen, miten käsitykset juomisesta muuttuivat, kun raittiusaate menetti vetovoimansa, joka sillä oli ollut suuriin kansanjoukkoihin.

Sammumattomasta janosta yksilökeskeiseen kontrolliin

Raittiusaatteen voimistuminen ja muuttuminen laajan kansanliikkeen ajamaksi elämänarvoksi 1800-luvun loppupuolella osuu yksii sen juomatapojen muutoksen kanssa, jonka Oiva Turpeisen viinaan kuolleitten määriin perustuvat tutkimukset (1975 & 1977) ovat mainiosti tuoneet esille. Näyttää siltä, että aina 1870-luvun loppupuolelle asti viinan kulutusta sääteli varsin yksinkertainen kaava: hyvänä viljavuonna, viljankorjuu-aikaan, hyvän sadon alueella ja varakkaassa talossa juotiin enemmän kuin huonona viljavuonna, muulloin kuin syksyisin, katoalueella tai köyhässä talossa. Kulutusmäärä riippui toisin sanoen varallisuudesta; näytti siltä, että kaikki yli välttämättömän tarpeen saatu vilja poltettiin viinaksi ja juotiin. Tosin on huomattava, että viinaa ei tehty vain juomista varten, vaan että se oli myös tärkeä kauppatavara. Viljan polttaminen viinaksi oli myös tapa muuttaa vilja kevyempään muotoon, jossa se voitiin kuljettaa pitemmän matkan päähän (Mäntylä 1985, 169–179). Tämä täsmennys ei tietenkään muuta sitä, että mahdollisuus juoda riippui varallisuudesta.

1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä tämä yksinkertainen kulutuksen selittämisen malli lakkasi toimimasta. Viinakuolemien määrä oli selvästi suurempi kaupungeissa kuin maaseudulla. Ja kaupungeissa viinakuolleisuusluvut olivat suurimmat teollisuustyöläisten eivätkä niinkään varakkaan porvariston keskuudessa. Näiden tietojen ja muiden lähteiden

nojalla Turpeinen saattoi päätellä, että viinan kulutus maaseudulla — ja erityisesti talonpoikien keskuudessa — väheni jyrkästi 1870-luvun lopulta alkaen, kun taas teollistuminen ja kaupungistuminen johtivat siihen, että teollisuustyöväen viinan kulutus kasvoi. Turpeisen (1977, 80) tulkinnan mukaan talonpojat eivät enää käyttäneet ylimääräistä varallisuuttaan viinaan, vaan — kuten hän toteaa — he käyttivät lisääntyneet tulonsa mm. maa- ja karjatalouden uudenaikaistamiseen, koneellistamiseen. Sen sijaan maaseudun vähentyneistä töistä kaupunkeihin teollisuuden ja palveluelinkeinojen piiriin hakeutuneista ihmisistä tuli ”viinamäen” miehiä ja naisia.

Olisi tietenkin kiintoisaa tutkia, mikä sai alun perin aikaan sammumattomalta näyttäneen janon viinaan. On harhaanjohtavaa ottaa halu juoda ja humaltua annettuna, historiatomasti ihmisolemukseen kuuluvana ”tarpeena” tai ”viettinä”. Lähteiden valossa näyttäisi siltä, että sen juuria voisi etsiä 1600-luvulta, jolloin viinanpoltto ja humalakäyttö levisivät Suomeen (Mäntylä 1985, 15). Vähintäänkin tuon kulutusmallin alkuperää tulisi etsiä 1700-luvun loppupuolelta, jolloin kulutus näytti kasvavan entisestään. Selitysyriksenä voitaisiin viitata esimerkiksi siihen, että viinanpolttoa ja siten juomista pyrittiin rajoittamaan paitsi lainsäädännöllisesti myös sopimuksilla, joilla rajoitettiin ”ylellisyyttä” kestitsemisessä. Sopimuksissa mm. määrättiin, miten monta ryyppyä ristiäisten, häiden ja hautajaisten yhteydessä sai tarjota. Juomalla siis ilmaistiin omaa varakkuutta ja sen tuomaa kykyä vieraanvaraisuuteen. On kuitenkin vaikea tehdä luotettavia tulkintoja juomisen merkityksistä noin pitkälle menneisyyteen. On myös niin, että kulttuurisille merkityksille ei löydy perimmäistä alkusyytä tai -pistettä, josta myöhemmät vaiheet voitaisiin johtaa. Sen sijaan historialliset käänteet ovat siinä mielessä kiintoisia, että niiden aikaan ihmiset aina pohtivat tietoisesti suhdettaan muutoksen tilassa olevaan asiaan ja tulevat tietoisiksi sellaisista elämänmuotonsa puolista ja merkityssisällöistä, jotka he ovat aiemmin ottaneet annettuina.

Miksi ja miten suhtautuminen juomiseen muuttui 1800-luvun lopulla, aluksi talonpoikien ja myöhemmin myös kaupunkien

rahvaan keskuudessa? Osaksi muutoksia selittää se, että viinan kotitarvepoltto kiellettiin 1865 lailla, niin että laillisesti viinaa sai tästä lähin valmistaa vain kaupunkien porvaristo. Vuonna 1886 lakeja kiristettiin entisestään, kun maaseutukaupungeilta evättiin oikeudet valmistaa ja myydä viinaa (Turpeinen 1977, 63–65). Maaseudun ”kuivuminen” johtui siis osaltaan lainsäädännöstä. Mutta ihmiset myös halusivat vähentää juomistaan ja käyttää varansa muihin tarkoituksiin.

Raittiusaate uusien tapojen legitimoijana

Mistä tämä muutoshalu johtui ja mikä rooli raittiusliikkeen ideologialla oli tuossa muutoksessa? Nähdäkseni on mm. Irma Sulkusen (1986) tapaan järkevää ja perusteltua ajatella, että muutos suhtautumisessa juomiseen liittyi yksilöitymiseen sekä siihen, että lainmuutosten myötä viinasta tuli entistä enemmän kauppatavara. Perinteistä juhliin, mm. sadonkorjuuseen, liittyvää juomatapaa, jossa tilan väki yksissä tuumin käyttää osan sadosta viinana, sekoitti se, että viina piti ostaa rahalla kaupungista ja että raha on yksityisomaisuutta. Sen käyttöön soveltuu yksilökohtaisen harkinnan näkökulma: juodako vai ostaako jotain muuta? Monet näyttivät valitsevan jälkimmäisen vaihtoehdon.

Saiko juuri näihin aikoihin kasvanut raittiusliike yksilöiden vaa’an kallistumaan muun kulutuksen kuin juomisen puolelle? On huomattava, että tässä on kehäpäätelmän vaara. Yhtäältä oletetaan, että raittiusliikkeen painostus sai ihmiset vähentämään juomistaan, mutta toisaalta joudutaan olettamaan, että juuri näiden käännyneiden vuoksi liikkeestä tuli niin suuri ja mahtava. Syytös kehäpäätelmästä torjutaan yleensä huomautuksella jonkinlaisesta dialektisesta vuorovaikutuksesta, jossa ensimmäiset käännyneiset liittyvät yhteen ja houkuttelevat mukaan yhä laajempia joukkoja. On kuitenkin perusteltua kysyä, mille rakentui raittius- ja kieltolakivaatimuksen moraalinen kaikupohja. Miksi laajat joukot tuomitsivat ylettömän juomisen ja vieläpä liittyivät johonkin raittiusyhdistykseen? On huomattava, että raittiusliike oli suurin 1800-luvun joukkoliike. Raittiuden Ystävät perustettiin vuonna 1884, ja sen jäsenmäärä oli suurimmillaan vuosien

1900 ja 1905 välisenä aikana (Sulkunen & Alapuro 1987, 142).

On huomautettu, että läheskään kaikki raittiusliikkeen jäsenet eivät edes olleet raittiita (Sulkunen & Alapuro 1987). Tämä ei kuitenkaan tee kysymystä tyhjäksi. Sitäkin tärkeämpää on pohtia, miksi ihmiset yleensä liittyivät raittiusliikkeeseen. On myös huomautettu, että raittiusyhdistykset olivat vain yksi 1800-luvulla virinneen yhdistystoiminnan muoto. Tämän huomion pohjalta kysymykseen voitaisiin vastata huomauttamalla, että raittius oli vain satunnainen tekosyy, että mm. sen kautta suomalaiset järjestäytyivät poliittisesti ja loivat kansakunnan (Alapuro & Stenius 1987). Toisaalta Sulkunen (1986) on korostanut, kuinka juuri raittius aatteena oli kokoava voima, kansalaisuskonto, jonka voimasta mm. työväestö siirtyi uskonnollisesta maailmankuvasta maallistuneeseen ja kollektiivisesta ihmiskuvasta yksilölliseen.

Mikä siis vetosi raittiuden aatteessa ja villiinnytti ihmiset joukkoliikkeiden jäseniksi? Jos olisi ollut vain yksinkertaisen yksilökohtaisen harkinnan asia päättää, ostaako ”leipää vai viinaa”, ei kansan keskimääräinen raitistuminen olisi synnyttänyt erityistä liikettä. Näinhän on asian laita nykyhetkellä. Vastausta on nähdäkseni etsittävä raittiuden *aatteesta*, niistä tunnuksista ja diskursseista, joihin raittiuden arvo nivottiin. Ideologian vaikutuksen erittelyksi ei riitä se edellä käsitelty yksinkertainen kaava, jossa päätellään ihmisten raitistuneen, koska raittiusliike vaati raittiutta. Tulee kysyä, mihin laajempiin kokonaisuuksiin, artikulaatiojärjestelmiin raittiudella viitattiin.

Raittiusaatetta on nähdäkseni hyödyllistä tarkastella *legitimaation* apuvälineenä: ihmiset olivat taipuvaisia omaksumaan monienkin asioiden suhteen yksilökohtaisen hyötyajattelun näkökulman, mutta sen soveltaminen uusiin asioihin edellytti moraalista perustelua. Yksi näistä uusista elämäalueista, joihin individualistista hyötyajattelua alettiin soveltaa, oli juominen. Vallitsevien tapojen ja arvojen mukaan juomista eivät säädelleet yksilöt vaan tapakulttuuri ja sen mukaisiin juomistilanteisiin liittyvät yhteisölliset säännöt. Samanlainen yhteisöllisen sääntelyn järjestelmä liittyi myös mm. neitojen ja nuorukaisten välisiin seurustelutapoihin. Raittiusaatteen suosio liittyi näh-

däkseni siihen, että se esitti vanhat ja uudet tavat uudenaikaisesta näkökulmasta; siinä perinteestä luopuminen nähdään hyväksyttävänä ja toivottavana.

Asketismi ideologiana

Keskeistä raittiusaatteen ja muidenkin viime vuosisadan aatteiden ideologiassa oli itsekurin käsitteen korostaminen. Juuri itsekuria vaadittiin kaikilta kunnan ihmisiltä. Puhuttiin ”siveellisestä selkärangasta” tai ”korkeasta moraalisesta tasosta”. Nuorisoseuraliikkeen johtava ideologi Santeri Alkio puhui samassa merkityksessä *itsekasvatuksesta*. Näinä raittiusliikkeen voiman ja vallan vuosina juomista pidettiin ennen kaikkea moraalisena alennustilana, haluttomuutena tai kyvyttömyytenä vastustaa synnillisiä nautintoja. Tilannetta pyrittiin korjaamaan julistuksella, jotta nämä synnillisesti elävät saadaan heräämään, tekemään uskonnollistyyppisen parannuksen, jonka voimalla he voivat pitää himonsa kurissa. Itsekurin käsitteen keskeisyyden vuoksi raittiusliikkeen ja muidenkin 1800-luvun liikkeen ideologiaa voisi luonnehtia *asketismiksi*.

Toisaalta taas voitiin ajatella, että huono seksuaalimoraali ja juopottelu johtuivat siitä, että ihmiset elävät ikään kuin tietämättöminä, luonnontilassa. Ja tähänkin voidaan parannukseksi tarjota julistusta, nimittäin tietoa. Helmi-kuun manifestin jälkeen Alkio kirjoitti synkän: ”Meidän täytyy saada vihdoinkin vähitellen mukaan sekin nuoriso, joka mistään välittämätönnä, tietoa ja valistusta kaipaamatonna vielä riemuitsee pimeydessä.”

Kuten raittiusliikkeen, myös alkiolaisen nuorisoseuraliikkeen taistelu suuntautui entisiä, 1800-luvulla vielä paljolti noudatettuja perinnäistapoja vastaan. Vanhat juomatavat eivät uusissa olosuhteissa toimineet, tai ne johtivat ongelmiin. Itsekurin tai moraalisen selkärangan käsitteen korostaminen oli tapa perustella muutosta, tehdä jo muuttumassa olevat tavat moraalisesti oikeutetuiksi. Ihmiset eivät esimerkiksi enää omasta näkökulmastaan pitäneet järkevinä vanhoja juomatapoja. Mutta koska uudet käytöstavat sotivat vanhoja, perinteisiä tapoja vastaan, niitä tuli ideologisesti perustella. Ja juuri tässä oli itsekuria korostavan raittiusliikkeen tai nuoriso-

seuraliikkeen tehtävä. Itsekurin käsitteellä ja siihen kytkeytyneellä ajatusmallilla asiat käännettiin ympäri: vanhoja perinnäistapoja tarkasteltiin sen näkökulmasta ”luonnontilaisena”, villinä, moraalittomana ja lyhytnäköisesti vain omaa nautintoa hakevana toimintana. Uudet, yksilölle hyödylliset toimintatavat itsekuria korostava raittiusaate esitti yhteiskunnalle otollisena, kollektiivista hyötyä palvelevana toimintamallina.

Vastaavan kaavan mukaan nuorisoseuraliike taisteli tanssia ja yökosinnan perinnettä vastaan. Saadakseen maaseudun nuoret vieroiteuiksi näistä paheista nuorisoseurat perustivat kuoroja ja näytelmäkerhoja. Ajateltiin, että niiden avulla nuoret tulisivat enemmän sivistyksen ja kulttuurin piiriin ja hylkäisivät animaalisiksi tuomitut perinteensä.

Tässäkin asiassa joukkoliikkeen tuomio osui yksiiin jo muuttumassa olleiden käyttäytymismallien kanssa. Irma Notkolan (1989) hedelmällisyyden muutosta käsittelevän tutkimuksen mukaan Suomessa muutos kohti tietoista syntyvyyden säännöstelyä tapahtui vuosina 1870—1879 syntyneiden naisten keskuudessa. Käyttäytymisen muutoksen selittää Notkolan mukaan uuden, perhesuunnittelua korostavan ideologian leviäminen. Tässäkin voidaan ajatella, että aikakauden ideologiat *legitimöivät* muovautumassa olleita uusia käyttäytymismalleja, ts. sitä, että lapsen hankkimiseen alettiin soveltaa hyötyajattelua ja yksilö- tai perhekohtaista harkintaa. Perinteen näkökulmasta tämä olisi ollut moraalisesti tuomittavaa itsekkyyttä. Perinnäistapojen hedonistisen animaalisuuden ja tällaisten viettien kurissa pitämisen vaikeuden korostaminen käänsi nurin koko asetelman: perinnäistavat näyttäytyivät sivistymättömänä, hedonistisena itsekkyytenä ja uusi individualistinen toimintamalli esittäytyi sivistyneenä, askeettisena ja yhteisten etujen mukaisena.

Asketismista hedonismiin

Miksi itsekuri tai itsekasvatus ei enää käsitteenä vetoa meihin? Kaikenlainen askeettisuus, itsekieltämyksen vaatiminen yksilöltä on huonossa huudossa. Vuosisadan vaihteessa korostettiin, kuinka hyvät ihmiset, liikkeen jäsenet, koko ajan harjoittavat itsekieltäy-

mystä. Tämä johtui siitä, että asketismiaan korostamalla, elämäntapojensa uskoteltua vaikeutta korostamalla he perustelivat sitä tapaa, jolla he itse asiassa halusivat elää. Nyt, kun yksilön omaa etua ajavaa toimintamallia ei tarvitse moraalisesti perustella, itsekurista puhumisella ei ole sosiaalista tilausta.

Sen sijaan nykyaika korostaa, miten ihmisten tulisi saada itse päättää asioistaan ja omista nautinnoistaan. Miten on typerää, että meitä holhotaan vaikkapa alkoholin myyntiin ja anniskeluun liittyvillä säädöksillä ja rajoituksilla. Miten pienen alkoholistien joukon vuoksi koko kansa saa kärsiä holhousyhteiskunnasta. Tällainen ajattelutapa on lisääntynyt sitä mukaa, kuin ulkoinen kontrolli on vähentynyt. Tätä voisi nimittää *hedonism*in ideologiaksi.

Myös hedonismin ideologialla, aivan samoin kuin aiemmalla asketismilla, on oma funktionsa eli tehtävänsä. Sekin perustelee ihmisten nykyistä käyttäytymismallia. Monien asioiden, kuten juomisen, suhteen on siirrytty yhä enemmän siihen, että yksilöiden tulee itse asettaa omat rajansa. Nämä rajat ovat myös ammattirakenteeltaan yhä keskiluokkaistuneemmassa yhteiskunnassa entistä tiukemmat. Esimerkiksi liikemies tai palveluammattissa toimiva ei voi vähääkään vaarantaa työkuutaan runsaalla juomisella. Kun nyky-yhteiskunta on sälyttänyt entistä suuremman vastuun yksilölle itselleen, se vaatii entistä tarkempaa itsehillintää ja oman toiminnan tarkailua. Tätä itse vastuun ottamista yksilö voi perustella itselleen sillä, että ”itsehän minä tätä haluan”, että ”olen oman itseni herra”. Tähän ajatteluun sopii se, että vihataan kaikkea ulkoista kontrollia, kaikkia jäänteitä jo väistymässä olevasta yhteiskuntamallista.

Hedonismin ideologiaan kuuluu ajatus siitä, että terve yksilö ei haluakaan sellaisia asioita, jotka ovat yhteiskunnalle haitallisia. Vain ”alkoholisti” voi esimerkiksi haluta juoda enemmän kuin kohtuullisesti. Halua juoda hillittömästi ei pidetä enää ilmauksena synnillisestä ihmisluonnosta, vaan ilmauksena poikkeavuudesta ja sairaudesta. Hedonismin ideologiassa yksilön haluihin suhtaudutaan myönteisesti, koska niitä ei pidetä synnillisinä, villeinä himoina. Hedonismin ideologiassa on hylätty protestanttisen uskonnollisen maailmankuvan käsitys siitä, että ihminen on

pohjimmiltaan paha. Suomen kirkon piirissä tämä muuttuva käsitys ihmisolemuksesta heijastui 1950-luvulla erityisesti Erkki Niinivaaran edustamassa ajattelussa, *kulttuurioptimismissä*. Niinivaara korosti, että hyvää on maailmassa muuallakin kuin vain pyhän kirkon sisällä. Hänen kirjoituksensa herättivät kiivasta keskustelua, mutta lopulta hän jäi melko yksin näkemyksineen (Niskanen 1988).

Uudessa, sekularistisessa käsityksessä ihmisolemuksesta ihmisen haluja ja nautintoja pidetään myönteisinä. Ajatellaan, että terve ihminen haluaa vain hyödyllisiä ja hyväksyttäviä asioita. Haitallisten asioiden haluamista tai tekemistä pidetään aina osoituksena patologiasta, jonkinlaisesta sairaudesta, johon etsitään syy joko ihmisen perimästä tai huonoista sosiaalisista olosuhteista.

Tältä pohjalta voitaisiin ymmärtää se, mitä tarkoittaa raittiusliikkeen 1980-luvun ohjelmallinen teesi, ”ihmisten tukeminen heidän omissa pyrkimyksissään voida hyvin ja lisätä elämäänsä hallintaa” (ks. Kirsi & Piispa 1985, 16). Elämäntähtäminen on hedonismien ideologian aikakauden käsite, joka olettaa lähtökohtanaan, että ihmiset ilman muuta haluavat hyviä, yleisesti hyväksyttäviä asioita. Sen vuoksi niitä ei erikseen nimetä, varsinkaan kun pidetään selvänä, että on yksilöllisiä eroja siinä, mitä hyviä nautintoja kukin elämässään tavoittelee.

Muutos näkyy mm. terveystieteiden kasvavana merkityksenä yksilöille. Esimerkiksi terveystieteiden valistuksessa on siirrytty kollektiivisen kansalaismoraalin kohotuksen kampanjoista kohti yksilöille suunnattua ja pelkästään elintapojen terveellisyttä perustelunaan käytävää valistusta (ks. Alasuutari 1988). *Terveellisyttä* avainkäsitteenään käyttävä valistus puhuttelee nimenomaan yksilöä. Se kertoo yksilölle, mitä riskejä hänen terveydelleen mistäkin elämäntavasta aiheutuu. Se ei edusta yhteisöä tai kansanliikettä. Elintapoja ei punnita joillakin yleisesti hyväksytyillä eettisillä periaatteilla, vaan yksinomaan niiden terveellisyksellä.

Valtiollisesta kontrollista yksilökohtaiseen

Mitkä suomalaisen yhteiskunnan historialliset käänneet selittävät ideologisen tason siirtymää asketismista hedonismiin? On huo-

mautettava, että siirtymä ei ole jyrkkä eikä yhtäkkinen, vaan kyse on pikemminkin liukumasta. Nähdäkseni suomalaisen alkoholipolitiikan käänneet selittävät tätä vähittäistä muutosta. Siirtymä asketismista hedonismiin ja uskonnollisesta tai kriminalisoivasta juoppous-käsityksestä medikaaliseen näyttää liittyvän suomalaisen alkoholipolitiikan vähittäiseen liberalisoitumiseen. Toisin sanoen asketismin ideologia oli vahvoilla aikana, jona yksilöiden toiminnan kontrolli oli ulkoista; yksilöitä valvoivat yhteisö ja valtiokoneisto. Ihmiset korostivat sitä, kuinka he vaikeuksista huolimatta harjoittavat itseuria ja elävät eettisten periaatteidensa mukaisesti aikana, jona yhteiskunta itse asiassa päätti monet asiat yksilöiden puolesta. Hedonismien ideologia on taas noussut sitä mukaa, kuin yksilön liikkumattomuus on kasvanut mutta väärin ratkaisujen mahdollisuus samalla lisääntynyt.

Suomalaisen alkoholipolitiikan liberalisoituminen alkoi epäilemättä kieltolain kumoamisesta vuonna 1932. Kuitenkin sen seurauksena perustetun valtiollisen alkoholimonopolin kontrollipolitiikka oli varsin jyrkkä ja jäykkä. Tarkoituksena oli alun pitäen päästä niin lähelle täyskieltoa kuin oli mahdollista ilman, että salakauppa tekisi valtiollisen alkoholikontrollin pyrkimykset tyhjiksi. Kontrollipolitiikan purkaminen alkoi vasta 1950-luvun loppupuolella. Yksi käännekohta olivat vuoden 1969 lainmuutokset, jolloin mm. keskiolut vapautettiin. Valtiollisen kontrollin purkaminen on jatkunut 1970- ja 1980-luvulla.

Aatteet, instituutiot ja alkoholismi

Historialliset muutokset siinä tavassa, jolla suomalaiset suhtautuvat alkoholiongelmiin, kytkeytyvät yhteen sen kanssa, miten juomiseen ja raittiuteen yleensä suhtaudutaan. Kettil Bruun (1971) erotti suomalaista alkoholiongelmiin hoitojärjestelmää käsittelevässä artikkelissaan neljä eri aikakautta. Vuoteen 1918 saakka suhtautuminen juoppouteen oli hänen mukaansa *torjuva*. Rankkaa juomista pidettiin rikollisena, ja nämä rikolliset vietiin vankiloihin tai sairaaloihin. Aikakautta 1919–1931 hän nimitti *ennalta ehkäiseväksi*. Juomista pidettiin joko rikoksena tai syntinä ja pyrkimyksenä oli juoppojen pelastaminen sisäisen herätyksen

avulla. Kieltolain jälkeen alkoi aikakausi, jona *rehabitoinnin* malli oli Bruunin mukaan valitseva. Runsasta juomista pidettiin pahana tapana ja vankiloiden ja sairaaloiden lisäksi perustettiin erityisiä, alkoholiongelmaisille suunniteltuja laitoksia. Niissä yritettiin pakkohoidon avulla muuttaa alkoholistien käyttäytymistä. Lopulta vuodesta 1953 eli ensimmäisten avohoitoklinikoiden eli A-klinikoiden perustamisesta lähtien ongelmajuomista on pääasiassa pidetty oireena piilevistä persoonallisuuden ongelmista tai merkinä erityisestä sairaudesta nimeltä alkoholismi.

Edellä luetellut erilaiset tavat suhtautua alkoholiongelmiin elävät epäilemättä yhä rinnakkain. On kuitenkin perusteltua sanoa, että kehitys on kulkenut kohti sairausmallia. Teema juomisesta itsekurin ongelmana nousi Suomessa voimakkaasti esille 1800-luvun loppupuolella raittiusliikkeen myötä, kun sen ideologia legitimoiti uutta, yksilökeskeistä elämäntapaa ja suhdetta juomiseen korostamalla sen askeettisuutta ja sitä, miten vaikeaa yksilön on pitää himojaan kurissa. Vähittäinen siirtyminen valtiollisesta kontrollista yksilökohtaiseen merkitsi uutta muunnelmaa tästä itsekurin teemasta. Yksilökohtaisen kontrollin tarpeen kasvun myötä suhtautuminen ihmisolemukseen näyttää muuttuvan. Kun tarve harkita omaa käyttäytymistä, suunnitella omia valintoja faktisesti lisääntyy, muuttuvia vaatimuksia perustellaan puheella hedonismista. Pyrkinessään muuntautumaan annetuissa olosuhteissa vaistonvaraisesti oikein käyttäytyviksi subjekteiksi ihmiset korostavat, että he haluavat toimia juuri siten kuin toimivat. Käyttäytymistä, joka on selvästikin vastoin yksilön omia etunäkökohtia ja siinä mielessä irrationaalista, pidetään tästä näkökulmasta sairauteina tai merkinä psyykkisestä tai fyysisestä sairaudesta. Terveyttä ja järjestystä uhkaavat toiveet, himot ja mielihalut määritellään tässä ajatusmallissa epänormaaleiksi, terveen ihmisen olemukseen kuulumattomiksi.

Alkoholismin hoitojärjestelmien kehitys heijastaa tätä ajatustapojen vähittäistä muutosta ja alkoholikontrollin siirtämistä valtiolta yksilölle. Siirtyminen alkoholismin avohoitoon vuodesta 1953 alkaen merkitsi sitä, että asiakkaita niihin tulivat ainakin ideaalita-pauksessa vain ne, jotka ovat itse tulleet

sairaudentuntoon, käsitykseen siitä, että he juovat vastoin todellista tahtoaan. Nykyään kaikkea alkoholinkäyttöön liittyvien ongelmien pakkohoitoa pidetään tuomittavana. Asiakkaiden tulisi ainakin periaatteessa itse vilpittömästi tuntea olevansa sairaita, ulkopuolisen avun tarpeessa. Itse asiassa alkoholismi ymmärretään juuri tämän sairaudentunnon kautta. Kyseisen sairauden levinneisyyttä vain laajennetaan huomautuksella siitä, että alkoholismiin liittyy itsepetos; usein alkoholisti itse viimeisenä huomaa tilansa ja tunnustaa olevansa alkoholisti. Tunnustaminen, alkoholistin määritelmän hyväksyminen, on siten tavallaan hoidon peruslähtökohta.

Tällä analyysillä niistä historiallisista käännteistä, jotka johtavat nykykäsityksiin alkoholismista, en yritä kumota noita käsityksiä virheellisinä. Pikemminkin voitaisiin sanoa, että juuri edellä käsiteltyjen muutosten vuoksi alkoholiongelmat ovat sellaisia kuin ovat. Alkoholismi on historiallinen, mutta juuri sellaisena hyvin todellinen ja vakava vaiva. Se, että alkoholismia voidaan pitää tässä käsiteltyjen merkitysjärjestelmien tuottamana ilmiönä, ei tee siitä missään mielessä epätodellista; moderneina yksilöinä olemme kaikki noiden samojen diskurssien tuottamia subjekteja. Tällainen kulttuuriteoreettinen näkökulma alkoholismiin vain tähdentää sitä, että näkemykset ja tulkinnat alkoholiongelmista on nähtävä osana itse empiiristä ilmiötä sen eri muodoissaan.

Kirjallisuus

Alapuro, Risto & Stenius, Henrik: Kansanliikkeet loivat kansakunnan. S. 7–49. Teoksessa: Alapuro, Risto & Liikanen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.): Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä, 1987

Alasuutari, Pertti: Valistus kulttuurisena ilmiönä. *Alkoholipolitiikka* 53 (1988): 3, 132–138

Bruun, Kettil: Finland: The non-medical approach. P. 545–559. In: Kiloh, L. G. & Bell, D. S. (ed.): *Alcoholism and Drug Dependence: 29th International Congress*. Sydney: Butterworth, 1971

Kirsi, Tapio & Piispa, Matti: Selvä peli. Tutkimus raittiusviikon toteuttamisesta. Vammala: Suomen Raittiusjärjestöjen Liitto, 1985

Mäntylä, Ilkka: Suomalaisen juoppouden juuret. Viinanpoltto vapaudenaikana. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1985

Niskanen, Hannu: Erkki Niinivaaran avautuminen kulttuurikysymyksiin 1944—1952. S. 54—63. Teoksessa: Kurtén, Tage: Kirkko suomalaisessa kulttuurissa. Kirkon tutkimuskeskus, sarja A N:o 49, 1988

Notkola, Irma: Luonnollisesta hedelmällisyydestä lapsirajoitukseen. Mikrodemografinen tutkimus hedelmällisyyden transitiosta. Publications of the Finnish Demographic Society, N:o 12. Kuopio 1989

Sulkunen, Irma: Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Helsinki: Societas Historica Finlandiae, 1986

Sulkunen, Irma & Alapuro, Risto: Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. S. 142—156. Teoksessa: Alapuro, Risto & Liikanen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.): Kansa liikkeessä (The folk in movement). Helsinki: Kirjayhtymä, 1987

Turpeinen, Oiva: Viinaan kuolleet Suomessa vuosina 1802—1877. Tutkimuslause nro 90. Helsinki: Alkoholi-poliittinen tutkimuslaitos, 1975

Turpeinen, Oiva: Viinaan kuolleet Suomessa vuosina 1878—1917. Tutkimuslause nro 110. Helsinki: Alkoholi-poliittinen tutkimuslaitos, 1977.

English Summary

Pertti Alasuutari: Raittiusate ja alkoholismi (Temperance movement and alcoholism)

The article outlines the stages through which heavy drinking began to be considered an illness in Finland.

The first shift coincides with changes in drinking habits. In the late 19th century, alcohol had become a commodity that could be bought, thus causing changes in the old drinking habits, which had involved rituals and collective ownership of alcohol. Emphasizing self-control or the concept of a moral backbone became the moral justification for the new habits as they were changing. For instance, people no longer considered the old drinking habits sensible from their own point of view, but because the new behaviour conflicted with the old, traditional habits, the new behaviour required an ideological base. This is when the temperance movement or the youth movement emphasizing *self-discipline* came into the picture. The concept of self-discipline and the thought models associated with it were used to turn things round; the old traditional habits were inspected from this viewpoint as something 'natural', wild, immoral and short-sighted, seeking only one's own enjoyment. The temperance ideal emphasizing self-discipline presented the new behaviour, which was beneficial to the individual, as a behavioural model optimal for society and serving the collective good. This clever presentation of new ideas explains why the temperance ideal and other ideals emphasizing self-discipline and a moral backbone gained such widespread support at the turn of the century.

Another development, the disappearance of the temperance movement as a wide mass movement, is linked with the transition which took place in the 20th century, when strict governmental control of alcohol was gradually replaced by individual regulation of drinking once the rules of moderation had been internalized. This change is associated with ideological transition from a cult

of asceticism to a more hedonistic lifestyle. The ideology of hedonism has its own social function, as did the asceticism that preceded it. It, too, serves as a justification for people's behavioural model. In many things, including drinking, the trend is increasingly moving towards individuals' setting their own limits. This assuming of responsibility oneself is justified by such statements as 'I myself want this' and 'I am my own master'; in line with this thinking is a vehement dislike for all forms of external control and for any remnant of the receding model of external control. The new thinking includes the belief that normal people don't want anything detrimental to society. Only people like 'alcoholics' would want to drink more than moderately.

As to concepts of the nature of problem drinking, the trend of development has been towards a model of illness. In Finland, the theme of drinking as a problem of self-discipline came to the fore at the end of the 19th century along with the temperance movement, when the ideology of the temperance movement legitimated the new, individual-oriented lifestyle and relationship to drinking by emphasizing its asceticism and the individual's difficulty in keeping his desires in check. The gradual shift from governmental to individual control meant a new version of the theme of self-control. The concept of human nature seems to have changed alongside the increased need for individual control. When the need to weigh one's own behaviour and to make one's own choices is increasing, the altered demands are explained by speaking of hedonism. In striving to become subjects who behave in a manner that is instinctively correct in given situations, people stress that they wish to behave in the way they are behaving. Seen from this point of view, behaviour that is clearly contradictory to the individual's own interests and is thus irrational, is considered an illness or indicative of some mental or physical illness.